

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.91948>

DETTA NUMMER AV *Nordisk judaistik – Scandinavian Jewish Studies* inleds med två artiklar som behandlar svensk-judisk historia. Maja Hultman beskriver hur två i Stockholm bosatta judiska kvinnor under första delen av 1900-talet använde sina hem för att manifesteras sina olika judiska ideal. Därefter följer Jens Carlesson Magalhães artikel om den i Stockholm och Göteborg i mitten av 1800-talet verksamma organisationen ”Samfundet I.I: Judiska intresset” och dess kamp för judiskt likaberättigande i det svenska samhället.

Återstoden av numret utgörs av en temahelhet redigerad av gästredaktörerna Lukasz Gorniok och Lena Roos. Det består av bearbetade versioner av föredrag och presentationer som hållits vid konferensen ”1989–2019: Jews in Post-Communist Europe” som organiserades

av *Paideia – The European Institute for Jewish Studies in Sweden* i Stockholm 31 januari–1 februari, 2019.¹ Alla dessa texter diskuterar återuppbyggnaden av judiska gemenskaper och identiteter i ett Europa efter kommunismens fall. Mer specifikt diskuterar artiklarna olika sätt att bygga ett meningsfullt judiskt liv i den postkommunistiska perioden som tog sin början 1989.

- 1 Konferensen erhöll stöd från en rad institutioner: Historiska museet (Stockholm), Goetheinstitutet, Södertörns högskola, Uppsala universitet, Hochschule für jüdische Studien, Heidelberg, Sveriges Utrikesdepartement, Ukrainska institutet i Sverige, Judisk Kultur, Universität Potsdam, the Europe for Citizens Programme of the European Union och Tjeckiens ambassad i Sverige.

Att arbeta för förnyelse av europeiskt judiskt kulturellt och intellektuellt liv efter kommunismens fall har varit ett av Paideias huvudfokus ända sen grundandet. Paideia grundades år 2000 genom anslag från svenska regeringen och har som uppdrag att ge näring åt en renässans för europeisk judisk kultur, att stötta tvärkulturell dialog och att främja en positiv modell för minoritetskultur i en europeisk kontext. För att stärka judisk kultur i ett bredare europeiskt sammanhang anordnar Paideia en rad utbildningsprogram: det ettåriga programmet i judiska studier som fokuserar på att studera och tolka judiska texter i ett tvärvetenskapligt sammanhang, Project-Incubator, som stöttar nya initiativ för judiskt liv i Europa och Paradigm Program, som fokuserar på ett nära och personligt förhållningssätt till judisk identitet.

Hur judiska sammanhang och identiteter har formats i Europa har också behandlats i tidigare Paideiakonferenser. Teman som "exil", "migration", "mångkultur" och "hem" har belysts i relation till judisk identitet i samtidens Europa och globalt.

Detta övergripande tema präglade även den senaste konferensen som markerade att trettio år hade gått sedan Berlinmurens fall. Talarna diskuterade utmaningar och orosmoment som hänger samman med ny frihet, men även möjligheter till kulturell kreativitet och ett förändrat förhållande till historien, allt genom föredrag och diskussioner om judiskt liv i Polen, Tyskland, Tjeckien, Ungern, Ryssland och på andra platser. Dessutom diskuterades frågor rörande judiskt ledarskap och judisk gemenskap. Bland talarna fanns representanter från universitet i Europa och Israel, men även aktivister som är verksamma inom europeiska judiska sammanhang, många av dem är tidigare Paideiastudenter.

Konferensen fokuserade på gemenskaper, individer, aktivister, migranter och andra personer som drivit förändring och kulturell

förnyelse. För dessa var 1989 inte bara en milstolpe i europeisk och global historia, utan även ur judiskt perspektiv. Som Zvi Gitelman skrev i en essä från slutet av 1990-talet: "Sedan 1989 har det blivit möjligt att återskapa judiskt liv överallt i regionen och även för individer att åter göra anspråk på och praktisera judiskt liv. Som många judar på annat håll ofta har påpekat, så har judisk identitet i Östeuropa blivit en fråga om val, och detsamma gäller för återuppbyggandet av gemenskaper. [...] Judar kan nu välja både sina egna föreställningar om vilka de är och hur de vill explicit uttrycka dessa i det offentliga".² Men när dessa möjligheter nu existerar, så har processerna för att återskapa judiskt liv sett olika ut i olika länder. Artiklarna i detta specialnummer vill uppmuntra läsarna att reflektera över dessa förändringar.

Numret innehåller två sorters texter. Texterna som härrör från Paideia-konferensen är av två slag: den referentgranskade artikeln av Christina von Braun följs av fem artiklar som snarare är personliga reflektioner över temat, av Israel Bartal, Konstanty Gebert, Alix Landgrebe, Eli Reich och Mina Pasajlic.

Vissa teman återkommer i många av artiklarna, till exempel erfarenheter av antisemitism och förtryck men också av förnyelse och pånyttfödelse, både av judiskt liv och ett intresse för judiska studier.

Christina von Braun ger en bred översikt över de senaste decenniernas utvecklingar inom fältet judiska studier i det postkommunistiska Europa, med särskilt fokus på de tysktalande länderna, särskilt det återförenade Tyskland. Hon diskuterar återfödelsen av *Wissenschaft des Judentums* som hade upphört att existera

2 Zvi Gitelman, "Reconstructing Jewish Communities and Jewish Identities in Post-Communist East Central Europe", A. Kovacs, *Jewish Studies at the CEU*, 1 Yearbook (Public lectures, 1996–1999) (Budapest, 2001), 35–50. <http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/01_gitelman.pdf>

som forskningsfält, först under nationalsocialismen och sedan kommunismen, och hur denna återfödelse inte bara ses inom det strikt akademiska forskningsfältet utan även inom rabbinutbildning. Denna utveckling har även stärkts av en judisk invandring till Tyskland under de senaste decennierna, främst från forna sovjetrepubliker och från Israel.

Avdelningen med personliga reflektioner börjar med en artikel av Israel Bartal som reflekterar över de ambivalenta känslor som många judiska migranter i Israel, men även deras barn som är födda där, har känt gentemot sina forna hemländer. Han beskriver hur föräldrarna kunde behålla polskan, men talad med tydlig jiddischbrytning, som ett sätt att hålla kvar något av det gamla, medan deras barn såg judisk kultur i Östeuropa som något som skulle avvisas och undvikas, genom att det betraktades genom haskalan's ögon, som de hade blivit lärda i sina israeliska skolor. Som historiker diskuterar han även de senaste decenniernas förändringar i hur man skriver de östeuropeiska judarnas historia, och hur detta har påverkats av vågor av migration och förnyade kontakter mellan israeliska och europeiska forskare.

Konstanty Gerberts berättelse tar sin början tidigare, redan på 1970-talet, när han återger en återfödelse av intresset för judiska ämnen, och som en parallell, ett uppsving för antisemitism under samma period. Han skildrar även den personliga erfarenheten hos en grupp polska judar som var födda efter kriget, uppvuxna som polacker, och deras nyvaknade intresse för judendom och ansträngningar för att hitta sätt att förena polsk och judisk identitet under kommunismens sista decennier och tiden därefter.

Även i Alix Landgrebes artikel är det Polen som står i fokus för diskussionen om vilken roll antisemitismen spelade i återskapandet av en polsk nationell identitet efter kommunismens fall. Artikeln diskuterar även det

förnyade intresset för judisk kultur och historia och pånyttfödelsen av judiskt liv i Polen. Landgrebe diskuterar ett urval kontroversiella fall och hur de kan förstås i relation till dessa parallella processer.

Rabbinutbildning i Berlin/Potsdam är ämnet för Eli Reichs artikel där han diskuterar Abraham Geiger Kolleg (reform) and Zacharias Frankel Rabbinical College (konservativ/masorti) som startade 2001 respektive 2013. Reich skisserar de olika rörelsernas historiska rötter och hur dessa rötter, såväl som den samtida kontexten, påverkar hur studierna utformas idag.

Avslutningsvis diskuterar den före detta Paideiastudenten Mina Pasajlic det internationella judiska ungdomsläget Szarvas historik och betydelse. Lägre grundades för tre decennier sedan och tar varje sommar emot cirka 1 600 barn från mer än fyrtio församlingar i tjugofem länder. Med utgångspunkt i sina egna erfarenheter som deltagare och programansvarig, men även på basis av andra deltagares erfarenheter, reflekterar Pasajlic över vilken betydelse lägre har haft när det gäller att främja och stärka judiskt liv i Central- och Östeuropa.

I och med detta nummer sker också ett personbyte inom redaktionen: Karin Hedner Zetterholm stiger år sidan från uppdraget som redaktör och vi välkomnar istället Svante Lundgren som ny redaktör tillsammans med Ruth Illman. Svante Lundgren är docent i judaistik vid Åbo Akademi, men arbetar nu som forskare vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap och vid Centrum för Mellanösternforskning vid Lunds universitet. Hans forskning har huvudsakligen handlat om modernt judiskt tänkande, judisk-kristna relationer, antisemitism och Förintelsen samt kristna i och från Mellanöstern, framför allt armenier och assyrier. Hedner Zetterholm kommer att fortsätta sitt engagemang för NJ som medlem av redaktionsrådet.

THIS ISSUE of *Nordisk judaistik – Scandinavian Jewish Studies* opens with two articles dealing with Swedish Jewish history. Maja Hultman writes about how two Jewish women in Stockholm during the first half of the twentieth century used their bourgeois homes to establish their individual practices of Jewishness. The article by Jens Carlesson Magalhães deals with the organisation ‘Samfundet I.I: Judiska intresset’ (Society I.I: the Jewish Cause) and its struggle in the middle of the nineteenth century for equal rights for Jews in Sweden.

The remainder of the issue is dedicated to a unified theme edited by the guest editors Lukasz Gorniok and Lena Roos. It primarily contains revised versions of lectures and presentations given at the conference ‘1989–2019: Jews in Post-Communist Europe’ organised by Paideia – The European Institute for Jewish Studies in Sweden, in Stockholm from 31 January to 1 February 2019.¹ These texts discuss the reconstruction of Jewish communities and identities in post-Communist Europe. In particular, the essays deliberate on different ways in which it has become possible to create meaningful Jewish life in the specific context of the post-Communist era since 1989.

The subject of the revival of European Jewish cultural and intellectual life in the wake of Communism has been at the heart of Paideia since its very foundation. The institute, founded in 2000 through grants from the

1 The conference was organized with the support of a broad spectrum of institutions: The Swedish History Museum, the Goethe Institute Schweden, Södertörn University, Uppsala University, Hochschule für jüdische Studien, Heidelberg, the Swedish Ministry for Foreign Affairs, the Ukrainian Institute in Sweden, Judisk Kultur, Universität Potsdam, the Europe for Citizens Programme of the European Union and the Embassy of the Czech Republic.

Swedish government, has the mandate to nurture the renewal of European Jewish culture, to support cross-cultural dialogue and to promote a positive paradigm of a minority culture within European societies. Dedicated to the strengthening of Jewish culture within wider European society, Paideia organises various educational programmes, including the One-Year Jewish Studies Programme concentrating on the study and interdisciplinary interpretation of textual sources, the Paideia Project-Incubator, supporting the development of new initiatives for European Jewish life and the Paradigm Programme, with a personal and intimate approach to Jewish identity.

The processes of shaping European Jewish communities and identities have also been addressed during past conferences organised by Paideia. Subjects such as ‘exile’, ‘migration’, ‘multiculturalism’ and ‘home’ have been examined in relation to Jewish identity within contemporary Europe, and globally.

This most recent conference, marking thirty years since the fall of the Berlin Wall, was no different. Through a series of lectures and discussions on Jewish life in Poland, Germany, the Czech Republic, Hungary, Russia and other locations, presenters debated the challenges and concerns of new freedoms, cultural creativity and the realignment of memory. In addition, questions of Jewish leadership and community were raised and discussed. Conference presenters included representatives from universities from Europe and Israel, educators and activists working in the field of European Jewish life and culture, many of whom were Paideia alumni.

The conference focused on communities, individuals, activists, migrants, agents of change and cultural awakening. For them, 1989 was a milestone not only in European and global history, but in Jewish history as well. As Zvi Gitelman noted in an essay published in late 1990s: ‘Since 1989, it has become possible to recreate Jewish life everywhere in the region and for

individuals to claim or reclaim Jewishness and practice Judaism. As has often been remarked of Jews elsewhere, Jewish identity in Eastern Europe has become a matter of choice, as has communal reconstruction. [...] Jews are able to choose both their own conceptions of who they are and the more public and explicit ways in which they want to express them.² Yet, while these new opportunities have been available, the processes of recreating Jewish life have taken different forms in different countries. The papers in this issue encourage readers to reconsider many of these developments.

This issue contains two types of contributions. The texts derived from the Paideia conference are of two types: the peer-reviewed academic article by Christina von Braun is followed by five articles that are rather personal reflections on the theme, by Israel Bartal, Konstanty Gebert, Alix Landgrebe, Eli Reich and Mina Pasajlic.

Certain themes reoccur in many of the articles: experiences of antisemitism and oppression, but also of renewal and rebirth, of Jewish life and an interest in Jewish studies.

Christina von Braun gives a broad survey of recent developments of Jewish studies in post-Communist Europe, with special emphasis on German-speaking countries, especially the reunited Germany. She discusses the renaissance of the *Wissenschaft des Judentums* that had come to a standstill first as a result of National Socialism and then of Communism, and how this renaissance is seen both in purely academic studies of Judaism, and in rabbinical studies. This development has also been nourished by a migration of Jews to Germany over the last decades, mainly

2 Zvi Gitelman, "Reconstructing Jewish Communities and Jewish Identities in Post-Communist East Central Europe", A. Kovacs, *Jewish Studies at the CEU*, 1 Yearbook (Public lectures, 1996–1999) (Budapest, 2001), 35–50. <http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/01_gitelman.pdf>

from the former Soviet Union and Israel.

The section of personal reflections opens with an article by Israel Bartal, who reflects on the ambivalent feelings many Jewish migrants to Israel, but also their Israeli-born children, have harboured towards their old home countries. He describes how the parents could retain Polish, spoken with a thick Yiddish accent, as a way of claiming something of the old, while their children regarded Jewish culture in eastern Europe as something to be rejected and avoided, when seen through the lens of the *haskala*, as they had been taught in their Israeli schools. As a historian, he also discusses the development of the historiography of the Jews of eastern Europe over recent decades, and how it has been influenced by waves of migration and renewed contacts between Israeli and European scholars.

Konstanty Gebert's account starts earlier, as far back as the early 1970s, when he sketches a rebirth of an interest in Jewish matters, and as a parallel, a rebirth of antisemitism during the same period. He also relates the personal experience of a group of Polish Jews born after the war, raised Polish, and their awakened interest in Judaism and efforts to find ways of reconciling Polish and Jewish identities during the final decades of Communism and the beginning of the post-Communist era.

Poland is also the focus of Alix Landgrebe's article, which discusses the role antisemitism played in the construction of Polish national identity after the fall of Communism, but also the renewed interest in Jewish culture and history, and the revival of Jewish life in Poland. Landgrebe discusses a selection of controversial cases and how they can be understood in relation to these parallel processes.

Rabbinical studies in Berlin/Potsdam is the topic of Eli Reich's article, in which he discusses the Abraham Geiger College (reform) and the Zacharias Frankel Rabbinical College (conservative/masorti), which opened in 2001

and 2013 respectively. Reich outlines the historical roots of each tradition and how those roots as well as the contemporary setting impacts how the studies are conducted today.

Finally, the Paideia alumna Mina Pasajlic presents the history and impact of the International Jewish Youth Camp Szarvas. Established three decades ago, the camp hosts approximately 1600 children from more than forty communities from twenty-five countries each summer. Based on her own experience as a participant and programme director, as well as other participants' experiences, Pasajlic reflects on the importance of the camp in promoting and strengthening Jewish life in central and eastern Europe.

This issue marks a transition in the editorial team: Karin Hedner Zetterholm is stepping down from the position as editor, and instead, we are welcoming Svante Lundgren from Lund University as the new editor together with Ruth Illman. Hedner Zetterholm will continue her engagement with *NJ* through her membership of the editorial board.

LUKASZ GORNIOK
LENA ROOS

Gästredaktörer - Guest Editors

KARIN HEDNER ZETTERHOLM
RUTH ILLMAN
SVANTE LUNDGREN

Chefredaktörer - Editors-in-Chief

Lukasz Gornio is dean of academic studies of the One-Year Jewish Studies Programme and director of Paideia Project-Incubator at Paideia - The European Institute for Jewish Studies in Sweden. He holds a doctorate in history from Umeå University, Sweden. His research concerned the migration of Polish Jews and Czechoslovaks to Sweden in the late 1960s.

Lena Roos is professor of the study of religions at Södertörn University. Her research has covered topics such as medieval and contemporary Judaism, religious literature in Yiddish, teaching religion, religion and popular culture, religion and sexuality, religion and food. She is currently working on a book on religion and gardening.

Karin Hedner Zetterholm is Associate Professor of Jewish Studies at Lund University. Her fields of interest include early Jewish biblical interpretation, interaction between rabbinic Jews and Jesus-oriented Jews in antiquity and Jewish-Christian relations. She is currently involved in a multidisciplinary project on identity formation processes within early Judaism and Christianity.

Ruth Illman is the Director of the Donner Institute for Research in Religion and Culture in Åbo/Turku, Finland and a docent of comparative religion at Åbo Akademi University and of the history of religions at Uppsala University. Her main research interests include contemporary Judaism, interreligious dialogue and cultural encounters as well as religion and the arts.

Svante Lundgren is the new editor together with Ruth Illman. He is a researcher at the Centre for Theology and Religious Studies and the Centre for Middle Eastern Studies at Lund University. He has done research on modern Jewish thought, Jewish-Christian relations, antisemitism and the Holocaust, and Christians in and from the Middle East, primarily Armenians and Assyrians.

